

ПРОКУРОРЫН ХЯНАЛТ ТҮҮНИЙ ЭРҮҮГИЙН БАЙЦААН ШИЙТГЭХ АЖИЛЛАГААНЫ ЧИГ ҮҮРЭГТ ЭЗЛЭХ БАЙР СУУРЬ

ХСИС-ын магистрант,
Баянхонгор аймгийн прокурор, хууль цаазын
иргэмжит зөвлөх, магистрант Б.Одхүү

Удирдагч: ХСИС-ийн Удирдлагын сургуулийн захирал,
хууль зүйн доктор (Ph.D), цагдаагийн хурандаа Б.Бат-Эрдэнэ.

Аливаа төрийн болон хувийн хэвшлийн байгууллага өмнөө тавьсан зорилго, зорилтоо ханган биелүүлэхэд сахилга бат, ёс зүй, хариуцлага, хяналт түүний удирдлага, зохион байгуулалт чухал үүрэгтэй бөгөөд хэдий чинээ энэ бүх нөхцөл байдлуудын уялдаа холбоо төгс боловсронгуй байна, төдий чинээ зөрчил, дутагдал бага гарч ажлын гүйцэтгэл, үр бүтээл чанартай байж аль болох бага зардлаар богино хугацаанд өмнөө тавьсан зорилго, зорилтоо ханган биелүүлдэг.

Тэгвэл Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны¹ зорилт² нь аливаа гэмт хэргийг шуурхай, бүрэн илрүүлж, гэмт этгээдийг олж тогтоох, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээд нэг бүрт зохих ялыг шударгаар оногдуулах, гэм буруугүй хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцохгүй байх явдлыг хангахад оршдог. Энэхүү зорилт нь түүнийг хангахад чиглэсэн олон талт үйл ажиллагаагаар дамжин хэрэгждэг бөгөөд үүнд прокурорын хяналт нь онцгой чухал байр суурийг эзэлнэ.

Прокурорын хяналт, түүний мөн чанар, ЭБША-ны чиг үүрэгт прокурорын хяналтын эзлэх байр суурийн талаар судлахын тулд юуны өмнө эхлээд прокурорын хяналтын тухай ойлголтыг авч үзэх нь чухал юм.

“Прокурорын хяналт”-ыг хэл бичгийн найруулга зүйн бүтцээс нь авч үзвэл “прокурор”, “хяналт” гэсэн хоёр үгний нийлбэрээс бүтэж байгааг харагдуулах авч энэ нь нэг талаас үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэгч субъект, нөгөө талаас түүний гүйцэтгэх үйл ажиллагааны чиглэл, хэлбэрийн тухай ойлголтыг багтаасан гүн гүнзгий агуулгатай ойлголт байна.

Тэгвэл энд яригдаж байгаа субъект **“Прокурор гэж хэн бэ?”** гэсэн асуулт зүй ёсоор тавигдана.

“Прокурор” гэдэг нь “санаа тавих”, “хэрэг мөрдөх”, “хангах”, “бэхжүүлэх”, “арилгах”, “халамжлан сургах”, “хянан сахиулах”, “урьдчилан сэргийлэх”, “удирдах” гэсэн олон салаа утгыг агуулсан “Procurare” хэмээх латин үгнээс гаралтай бөгөөд бүр ХИҮ зууны эхээр Францад³ үүссэн гэж үздэг байна⁴.

Хууль зүйн талаас нь авч үзвэл Монгол Улсын ЭБШХ-ийн 5 дугаар зүйлийн 5.1.20. дахь хэсэгт “прокурор” гэж бүх шатны прокурорын газрын прокурорыг хэлнэ” гэж нэр томъёоны тодорхойлолтыг өгч мөн хуулийн 30 дугаар зүйлийн 30.1. дэх хэсэгт “Прокурор хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд хуулийн заалт хэрхэн хэрэгжиж байгаад

¹ цаашид ЭБША гэх

² Монгол Улсын ЭБШХ-ийн 6 дугаар зүйлийн 6.1.1. дэх хэсэг. Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны зорилт. Эх сурвалж, холбоос: <http://www.legalinfo.mn/law/details/59?lawid=59>

³ анх эзэн хааны хамгаалагч гэсэн утгаар үүссэн байдаг.

⁴ В.И.Рохлин. Прокурорын хяналт ба төрийн хяналт: түүх, хөгжил, ойлголт, харьцаа холбоо. Санкт петербург. 2003. 305 хуудас. (орос хэл дээр).

хяналт тавьж, шүүх хуралдаанд улсын яллагчаар оролцоно” гэж заагаад мөн хуулийн 193 дугаар зүйл, 195 дугаар зүйлүүдэд прокурорт хуулиар олгосон эрх хэмжээг нь тусгасан боловч **“прокурор” гэгч өөрөө ямар албан тушаалтан юм бэ?** гэсэн тодорхойлолт нь огт тусгагдаагүй байна.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 56 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Прокурор хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах, ял эдлүүлэх ажиллагаанд хяналт тавьж, шүүх хуралдаанд төрийн нэрийн өмнөөс оролцоно” гэж түүний үйл ажиллагааны чиг үүргийг тодорхойлсон байна.

Мэдээж төрийн нэрийн өмнөөс ЭБША-г хэрэгжүүлэхэд оролцож байгаа, энэ үйл ажиллагаагаа хэрэгжүүлэхийн тулд өөрт тусгайлан олгогдсон эрх бүхий этгээд болохын хувьд төрийн албан тушаалтны ангилалд хамрагдах нь зүйн хэрэг. Харин чухам ямар эрх бүхий албан тушаалтан юм бэ? гэдгийг Монгол Улсын ЭБШХ-ийн 5-р зүйлд¹ тусгаагүй байна.

Тэгвэл Монгол Улсын Төрийн албаны тухай хуульд зааснаар төрийн тусгай албан тушаалд “Монгол Улсын Үндсэн хууль, бусад хуульд заасан журмын дагуу үндэсний болон хүн амын аюулгүй байдлыг хангах, хууль дээдлэх үндсэн зарчмыг сахиулах, нийгмийн хэв журмыг хамгаалахтай холбогдсон төрийн тусгай чиг үүргийг хэрэгжүүлэх албан тушаал хамаарна” гэж тодорхойлсноос дүгнэхэд прокурор нь төрийн тусгай албан тушаалтны ангилалд хамаарагдахаар байна².

Мөн 2002 оны 7 дугаар сарын 4-ны өдөр батлагдсан “Прокурорын байгууллагын тухай хууль”-д прокурорын байгууллагын тогтолцоо, үйл ажиллагааны зарчим, прокурорын эрх хэмжээ, хяналтын хэлбэр, прокурорын байгууллагын боловсон хүчин, прокурорын нийгмийн баталгаа гэх мэт үйл ажиллагаагаа хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай бүхий л байдлыг хуульчлан баталгаажуулсан боловч мөн л “прокурор нь ямар албан тушаалтан юм бэ?” гэдэгт тодорхойлолт өгөөгүйгээр түүний эрх зүйн байдлыг хуульчлан баталгаажуулсан нь учир дутагдалтай.

Бидний үзэж байгаагаар, аливаа субъектын эрх зүйн байдал, эрх хэмжээ, үүрэг, хариуцлагын талаар авч үзэхдээ эхлээд уг субъект хэн болохыг тодорхойлж, дараа нь түүний эрх хэмжээ, хүлээх үүрэг, хариуцлагын талаар авч үзэх нийтлэг зарчим байх ёстой.

Судалгааны ажлыг үндэслэлтэй болгох үүднээс бусад орны хууль тогтоомжид “прокурор” гэгч субъект (*албан тушаалтан*) хэн болохыг тодорхойлж тусгасан эсэх талаар дагнасан судалгааг явуулахад **эхлээд** уг албан тушаалтан (*тухайлбал: прокурор*) хэн болохыг тодорхойлж, **дараа нь** түүний эрх хэмжээг хуульчлан баталгаажуулж өгсөн байна. Үүнд:

1. ОХУ-ын ЭБШХ-ийн 5 дугаар зүйлийн 31 дэх хэсэгт “Прокурор – ОХУ-ын Ерөнхий прокурор, түүний удирдлагад байгаа прокурорууд болон тэдгээрийн орлогчид, мөн Прокурорын байгууллагын тухай Холбооны хуульд зааж тусгай эрх олгогдсон эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаанд оролцогч бусад албан тушаалтан”, гээд мөн хуулийн 5 дугаар зүйлийн 6 дахь хэсэгт “Улсын яллагч – эрүүгийн хэргийн талаар шүүхэд төрийн нэрийн өмнөөс улсын ялыг хэрэгжүүлэгч прокурорын байгууллагын албан тушаалтан” гэж тодорхойлсон байна.

Мөн хуулийн 37 дугаар зүйлд “Прокурор нь төрийн нэрийн өмнөөс эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны хүрээнд эрүүгийн ялыг хэрэгжүүлэх мөн түүнчлэн хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах байгууллагаас эрүүгийн хэрэгт байцаан шийтгэх ажиллагааг

¹ Монгол Улсын ЭБШХ-ийн 5 дугаар зүйл. Нэр томъёоны тодорхойлолт. Энэ хэсэгт хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагчийг хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт явуулах эрх бүхий албан тушаалтан болохыг тодорхойлж харин прокурорыг зөвхөн бүх шатны прокурорын газрын прокурор гэсэн нь чухам ямар эрх бүхий албан тушаалтан болох нь тодорхойгүй байна.

² Монгол Улсын Төрийн албаны тухай хуулийн 8 дугаар зүйл. Төрийн тусгай албан тушаалтан. Цахим эх сурвалж, холбоос: <http://www.legalinfo.mn/law/details/487?lawid=487>

хэрэгжүүлж буй үйл ажиллагаанд хяналт тавих хуулиар олгогдсон тусгай эрх бүхий албан тушаалтан” гэж тодорхойлоод түүний бүрэн эрхийг хуульчлан баталгаажуулж өгсөн байна¹.

2. Бүгд Найрамдах Беларусь Улсын ЭБШХ-ийн 5 дугаар бүлгийн “ЭБША-г хэрэгжүүлэгч төрийн байгууллага, албан тушаалтан”-ны ангилалд прокурорыг багтаан мөн хуулийн 34 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Прокурор нь өөрийн бүрэн эрхийн хүрээнд төрийн нэрийн өмнөөс эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааг болон шүүхэд улсын ялыг хэрэгжүүлэгч албан тушаалтан” гэж тодорхойлоод 2 дахь хэсэгт “Прокурор нь шүүхийн өмнөх шатанд хууль ёсыг сахиулахад тавих хяналтын талаархи өөрийн бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхдээ хараат бус байж зөвхөн хуульд захирагдана²” гэж түүнийг ямар албан тушаалтан болохыг тодорхойлж түүний бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх эрх хэмжээг тусгайлан зааж өгчээ.

3. Эрх зүйн тогтолцоо ойролцоо тэр дундаа гэмт хэрэгтэй тэмцэх, түүний нотолгооны эрх зүйн зохицуулалт ижил бусад улс, тухайлбал Бүгд Найрамдах Таджикистан Улс³, Бүгд Найрамдах Казахстан Улс⁴, Бүгд Найрамдах Молдав Улсын⁵ ЭБШХ-д мөн л прокурорыг төрийн нэрийн өмнөөс улсын ялыг хэрэгжүүлэгч, ЭБША-нд хууль ёсыг хэрэгжүүлэхэд хяналт тавих эрх бүхий албан тушаалтан болохыг тодорхойлж түүнчлэн албан тушаалтан болохын хувьд өөрийн бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх эрх хэмжээг нь хуульчлан баталгаажуулж өгсөн байна.

Харин Монгол Улсын ЭБШХ-ийн 30 дугаар зүйлийн 30.1. дэх хэсэгт “Прокурор нь хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд хуулийн заалт хэрхэн хэрэгжиж байгаад хяналт тавьж, шүүх хуралдаанд улсын яллагчаар оролцоно” гэж зааснаас дүгнэлт хийхэд прокурор нь:

1) хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд хуулийн заалт хэрхэн хэрэгжиж байгаад хяналт тавих;

2) шүүх хуралдаанд улсын яллагчаар оролцох эрх бүхий этгээд болох нь харагдаж байна.

Иймд **нэг талаас** прокурор нь ЭБША-г хэрэгжүүлэхэд оролцож байгаа эрх бүхий албан тушаалтан мөн болохыг тодорхойлох, **нөгөө талаас** эрх зүйн зохицуулалтыг бусад орны жишигт хүргэх зайлшгүй шаардлагын үүднээс дээрхи заалтыг:

“Прокурор нь хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах байгууллагаас явуулж буй эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаанд хуулийн заалт хэрхэн хэрэгжиж байгаад хяналт тавих түүнчлэн шүүх хуралдаанд төрийн нэрийн өмнөөс улсын яллагчаар оролцох эрх бүхий албан тушаалтан” гэж өөрчлөн найруулах нь зүйтэй гэж үзэж байна.

Одоо “хяналт”-ын тухай авч үзье.

¹ ОХУ-ын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль. Москва: “Омега-Л” хэвлэлийн газар. 2011. 217 хуудас. (орос хэл дээр).

² Бүгд Найрамдах Беларусь Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль. Цахим эх сурвалж, холбоос: <http://pravo.kulichki.com/vip/upk/00000003.htm#g5>

³ БНТаджикистан Улсын ЭБШХ-ийн 30 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт прокурорыг “Төрийн нэрийн өмнөөс улсын ялыг хэрэгжүүлэх, ЭБША-ны бүх шатанд хуулийн хэрэгжилтийг хангах эрх бүхий төрийн албан тушаалтан” гэж тодорхойлсон байна. Цахим эх сурвалж, холбоос: <http://yandex.ru/yandsearch?lr=213&text=упк+республики+таджикистан>

⁴ БНКазахстан Улсын ЭБШХ-ийн 62 дугаар зүйлд “Прокурор нь шуурхай эрэн сурвалжлах ажиллагаа, хялбаршуулсан шүүхийн өмнөх шатны болон хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын ажиллагаа мөн түүнчлэн эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны бүхий л шатанд хууль ёсыг сахиулах, хяналт тавих эрх бүхий албан тушаалтан” гэж тодорхойлсноос гадна мөн “Эрүүгийн хэргийг шүүхээр хэлэлцэхэд оролцож ялыг хэрэгжүүлэх замаар төрийн ашиг сонирхлыг төлөөлөх улсын яллагч” гэж тодорхойлж түүний эрх хэмжээг хуульчлан баталгаажуулж өгчээ. Цахим эх сурвалж, холбоос: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008442&sub_id=620000

⁵ БНМолдав Улсын ЭБШХ-ийн 51 дүгээр зүйлд прокурорыг мөн дээрхи байдлаар албан тушаалтан гэж тусгасан. Цахим эх сурвалж, холбоос: <http://www.pravo.org.ua/files/.pdf>

Монгол хэлний тайлбар толь бичигт хяналтыг: 1) шалгах зорилго бүхий үйл ажиллагаа¹; 2) ажлын гүйцэтгэлийн явцад хийгдэж буй иж бүрэн шалгалт² гэж тодорхойлсон бол орос хэлний тайлбар толь бичигт хяналтыг хамгийн өргөн утгаар нь: 1) шалгалт, мөн шалгахын тулд хийгдэж буй ажиглалт; 2) шалгалтыг хэрэгжүүлэгч эрх бүхий байгууллага; 3) шалгалтыг хэрэгжүүлэгч этгээд³ гэж тодорхойлжээ. *Үүнээс дүгнэхэд хяналт нь гол төлөв шалгалтаар дамжиж хэрэгждэг эсвэл шалгалт нь өөрөө хяналтын нэг хэлбэр гэж дүгнэж болохоор байна.*

Тэгэхээр хяналт гэдэг нь аливаа үйл ажиллагаа өмнөө тавьсан зорилго, зорилтдоо нийцэн явагдаж байгаа эсэхийг шалгалтын тусламжтайгаар тогтооох, зорилго, зорилтоосоо хазайсан буруу үйл ажиллагааг зогсоох, түүнийг гарахаас урьдчилан сэргийлэхэд чиглэсэн удирдлагын үйл ажиллагааны нэг хэлбэр юм.

Тэгвэл прокурорын хяналт нь ЭБША-ны зорилтыг хангахад чиглэгдсэн үйл ажиллагааны нэг хэлбэр бөгөөд прокурорын хяналтын ойлголт, зорилго, чиглэлийн талаар олон эрдэмтэн судлаачид өөрийн байр сууриа илэрхийлсэн байдаг. Үүнд:

Оросын эрдэмтэн Н.И.Кулагин өөрийн судалгааны ажилдаа хяналтыг удирдлагын үйл ажиллагааны бие даасан чиг үүрэг гэж үзээд ЭБША-ны явцад тавих хяналт нь⁴:

1) нэг талаас, хууль сахиулах үйл ажиллагааны системийн хамгийн үр нөлөөтэй хэлбэр, нөгөө талаас, ЭБША-г бие даан хэрэгжүүлэгч – мөрдөн байцаагчийн ажлыг шалгах цорын ганц арга;

2) ЭБШХ-ийн заалт, шаардлагад үндэслэгдэх бөгөөд зөвхөн эрүүгийн хэргийн явц байдлыг ажиглахад чиглэгдэх бус мөн мөрдөн байцаагчийн үйл ажиллагаанд хууль ёсыг сахиулахад чиглэн түүний ажлыг чиглүүлэх удирдлагын нөлөөллийн хэлбэрийг өөртөө агуулдаг⁵ гэж дүгнэсэн байна.

Тэгвэл олон улсын цахим нэвтэрхий толь бичиг (википедия)-т прокурорын хяналтыг:

Байцаан шийтгэх ажиллагаанд хууль ёсыг сахиулах, хууль зөрчсөн үйлдлийг илрүүлэх, шалгаж тогтоох, хууль зөрчихөөс урьдчилан сэргийлэхэд чиглэгдсэн прокурорын байгууллагын үйл ажиллагааны нэг хэлбэр⁶ гэж тодорхойлсон байна.

Зарим эрдэмтэн, судлаачид прокурорын хяналтыг “Төрөөс прокурорын байгууллагад тусгайлан олгосон, төрийн нэрийн өмнөөс хэрэгжүүлж байгаа хяналтын тусгай төрөл⁷” гэж байхад зарим нь “Үндсэн хуулийг сахиулах, бусад хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхэд чиглэгдсэн төрийн нэрийн өмнөөс хэрэгжүүлж байгаа тусгай үйл ажиллагаа⁸” гэж тодорхойлсон байна.

Тэгвэл мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд тавих прокурорын хяналт нь ЭБША-г хэрэгжүүлэх явцад хууль ёсыг сахиулахад чиглэсэн прокурорын хяналтын нэг хэлбэр

¹Я.Цэвэл. Монгол хэлний тайлбар толь бичиг. УБ., 1966. 578 дах тал.

²Б.Баярсайхан. Монгол хэлний тайлбар толь бичиг. УБ., 2009. 917 дах тал.

³С.И.Ожегова. Орос хэлний тайлбар толь бичиг: нэмж, засварласан 26 дахь хэвлэл. Москва: “Оникс”, “Дэлхий ба боловсрол” хэвлэлийн газар. 2008. 245 дах тал.

⁴Зөвхөн прокурорын хяналт бус мөрдөн байцаах албаны даргын зүгээс тавих хяналт мөн энд нэг адил хамаарна.

⁵Н.И.Кулагин. Цагдаагийн байгууллагын мөрдөн байцаах албаны удирдлага: бүтэц, чиг үүргийн судалгаа /хууль зүйн докторын диссертацийн ажил. Волгоград. 1989. 208 дах тал.

⁶ Википедия олон улсын чөлөөт нэвтэрхий толь бичиг. Цахим эх сурвалж, холбоос: [http://ru.wikipedia.org/wiki/\(орос хэл дээр\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/(орос хэл дээр)).

⁷А.Н.Агеев. Эрүүгийн хэрэг үүсгэх шатанд прокурорын хяналтыг хэрэгжүүлэх зарим асуудал. Москва. 2008. (орос хэл дээр). Цахим эх сурвалж, холбоос: <http://www.dissercat.com/content/organizatsiya-prokurorskogo-nadzora-v-stadii-vozbuzhdeniya>.

⁸И.Т.Махмудов. Шуурхай эрэн сурвалжлах ажиллагаанд хууль ёсыг хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн прокурорын хяналтын онолын үндэс ба практикийн зарим асуудал: (БНТаджикистан Улсын жишээн дээр). Москва. 2008. (орос хэл дээр). Цахим эх сурвалж, холбоос: <http://www.dissercat.com/content/teoreticheskie-osnovy-i-nauchno-prakticheskie-problemy-prokurorskogo-nadzora-za-ispolneniem>.

бөгөөд дээрхи тодорхойлолтуудад үндэслэн мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтыг:

“Мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд тавих прокурорын хяналт гэдэг нь Үндсэн хууль болон бусад хууль тогтоомжоор прокурорт (прокурорын байгууллагад) олгогдсон тусгай эрх хэмжээний нэг төрөл бөгөөд мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд оролцогчдын хуулиар олгогдсон эрх, эрх чөлөөг хангах, хүний эрх зөрчигдөхөөс урьдчилан сэргийлэх, зөрчигдсөн үйлдлийг таслан зогсоох, мөрдөн байцаалтын ажиллагааны явцад хууль ёсыг сахиулах, хууль ёс зөрчсөн үйлдлийг шалгаж тогтоох, түүнийг залруулах, мөрдөн байцаагчийн үйл ажиллагаанд гаргасан гомдол, мэдээллийг шалгах, түүний шалтгаан нөхцлийг олж тогтоох, шийдвэрлэх чиг үүрэг бүхий төрийн нэрийн өмнөөс хэрэгжүүлж байгаа үйл ажиллагаа¹” гэж тодорхойлж болох юм.

Товчоор хэлбэл: “Мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд хууль ёсыг сахиулах, хуулийг дээдлэх, хүний болон иргэний эрх, эрх чөлөө, нийгэм, төрийн эрх ашиг сонирхлыг хамгаалах явдлыг хангах чиг үүрэг бүхий үйл ажиллагаа” юм.

Мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтын онолын үндэс, мөн чанарыг тодорхойлон гаргахын тулд дараах гурван асуудалд анхаарлаа хандуулж авч үзэх нь чухал юм. Үүнд:

1. Прокурорын хяналтын чиг үүрэг ба ЭБША-ны чиг үүрэгт түүний эзлэх байр суурь

Энэ асуудлыг авч үзэхийн өмнө нь эхлээд ер нь **чиг үүрэг** гэж ямар ойлголт болохыг тодорхойлох нь чухал юм.

Чиг үүрэг гэдэг нь: 1) аливаа байгууллага, амьд организмоос өөрийн үйл ажиллагаагаа хангахад чиглэн гүйцэтгэж байгаа ажил, үүрэг; 2) ямар нэгэн зүйлийн үүрэг, ач холбогдол; 3) тодорхой хүрээний үйл ажиллагааны гүйцэтгэх үүрэг² гэж тодорхойлсон байна.

Тэгвэл Монгол Улсын ЭБША-ны чиг үүрэг нь байцаан шийтгэх ажиллагааны зорилго, зорилттой салшгүй холбоотой бөгөөд энэхүү чиг үүрэг байцаан шийтгэх ажиллагааны үндсэн чиглэл, түүний хэрэгжилт, түүнчлэн уг ажиллагаанд оролцогчдын эрх, үүргийг багтаан авч үзсэн маш өргөн хүрээтэй ойлголт юм.

Энэ байдлаас дүгнэхэд ЭБША-ны чиг үүрэг нь эрх бүхий байгууллага, тодорхой албан тушаалтны ЭБШХ-ийн хүрээнд явуулах үйл ажиллагааны ерөнхий чиглэл бөгөөд энэхүү чиг үүргийг зөв хэрэгжүүлснээр ЭБША-ны зорилтыг хангаж зохих үр дүнд хүрнэ. ЭБША-ны чиг үүрэг нь:

- 1) эрүүгийн хэргийг мөрдөх;
- 2) өмгөөлөх;
- 3) яллах;
- 4) хэргийг шийдвэрлэх³ гэсэн дөрвөн үндсэн чиг үүрэгтэй ба эдгээр чиг үүргүүд өөр хоорондоо харилцан уялдаа холбоотой юм. Нэг чиг үүргийн аль нэг хэсэг нь нөгөө чиг үүрэгт илрэлээ ямагт олж байдаг. Тухайлбал, эрүүгийн хэргийг бүртгэх, мөрдөн байцаах гэсэн хэлбэрээр явагддаг мөрдөх чиг үүргийг хэрэгжүүлэх явцад өмгөөлөх, яллах ба цагаатгах, нотлох баримт цуглуулах, хэргийг шүүхэд шилжүүлэх ажиллагаанууд явагдана.

¹ Хэдийгээр мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтын тухай ойлголт, түүний мөн чанар, чиг үүргийн талаар энэхүү магистрын ажилд авч үзэж байгаа боловч хэрэг бүртгэлтийн ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтын тухай асуудал үүнд нэгэн адил хамааралтай.

² С.И.Ожегова. Орос хэлний тайлбар толь бичиг: нэмж, засварласан 26 дахь хэвлэл. Москва: “Оникс”, “Дэлхий ба боловсрол” хэвлэлийн газар. 2008. 688 дах тал.

³ Оросын эрдэмтэн Р.Д.Рахунов дээрхи дөрвөн чиг үүргээс гадна иргэний нэхэмжлэлийг хангах, иргэний нэхэмжлэлээс хамгаалах чиг үүргүүдийг оруулан ЭБША-ны зургаан чиг үүргийг тодорхойлсон байдаг. Эх сурвалж: Р.Д.Рахунов. Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаанд оролцогчид. – Москва. 1991. 47-48 дах тал. (орос хэл дээр).

Тэгвэл прокурорын чиг үүрэг (*прокурорын эрх хэмжээ*) нь дараах байдлаар тодорхойлогдоно. Үүнд:

1. Хэрэг бүртгэх ажиллагаанд тавих хяналт;
2. Мөрдөн байцаах ажиллагаанд тавих хяналт;
3. Ял эдлүүлэх ажиллагаанд тавих хяналт;
4. Шүүх хуралдаанд оролцож, төрийн нэрийн өмнөөс яллах нь прокурорын буюу прокурорын байгууллагын чиг үүрэг нь юм.

Харин мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтын чиг үүрэг нь дээрхи үндсэн чиг үүргийн салшгүй хэсэг бөгөөд мөн дараах өөрийн онцлог байдлаар тодорхойлогдоно. Үүнд:

а) байцаан шийтгэх ажиллагаанд оролцогчдын хуулиар олгогдсон эрх, эрх чөлөөг хангах, хүний эрх зөрчигдөхөөс урьдчилан сэргийлэх, зөрчигдсөн үйлдлийг таслан зогсоох.

Мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтын нэг гол зорилго нь эрүүгийн хэргийг нотлоход чиглэсэн мөрдөн байцаалтын ажиллагаа Монгол Улсын ЭБШХ-ийн заалт, шаардлагын дагуу явагдаж байгаа эсэхийг хэргийн явцад шалгах, илэрсэн зөрчлийг засуулах, уг ажиллагаанд оролцогчдын эрхийг хангуулах, хүний эрх зөрчигдөхөөс урьдчилан сэргийлэх, зөрчигдсөн үйлдлийг таслан зогсооход чиглэсэн үйл ажиллагаа юм.

Хүн бүрийн Үндсэн хууль болон бусад хуулиар олгогдсон эрх мөрдөн байцаалтын ажиллагааны явцад зөрчигдөх, гэмт хэргийн улмаас хохирсон этгээдийн эрхийг илүүд тавьж бусад оролцогч болох сэжигтэн, яллагдагчийн эрхийг зөрчих, тэдний хүсэлт, шаардлагыг хангахаас цааргалах, аль болох хойш тавих нийтлэг зөрчил, дутагдал өнөөдөр ч хүртэл амь бөхтэй оршсоор л байна. Тухайлбал, үндэслэлгүйгээр буюу хангалттай нотлох баримтаар гэмт хэрэг үйлдсэн болох нь тогтоогдоогүй байхад сэжигтнээр тооцож улмаар яллагдагчаар татах, үндэслэл, шаардлага бага байхад цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авахыг урьтал болгох, цаашлаад удаан хугацаагаар уг таслан сэргийлэх арга хэмжээг хэрэглэх, тодорхой ажиллагаа хийлгүйгээр мөрдөн байцаалтын ажиллагааг сунгуулах, хугацаа алдах г.м. олон зөрчил дутагдлын улмаас хүний эрх зөрчигдөх цаашлаад хуулийн байгууллагад итгэх олны итгэл, найдвар алдагдахад хүрэх ихээхэн сөрөг үр дагавартай.

Энэ бүх зөрчил дутагдлыг гаргуулахгүй байх, мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд хүний эрхийг хангах, хууль ёсыг сахиулахад прокурорын хяналт чиглэгдэх ёстой.

б) мөрдөн байцаалтын ажиллагааны явцад хууль ёсыг сахиулах, хууль ёс зөрчсөн үйлдлийг тогтоох, залруулах.

Мөрдөн байцаалтын ажиллагаа нь нотлох баримтыг илрүүлэх, цуглуулах, бэхжүүлэх, хуулийн заалт шаардлагын дагуу байцаан шийтгэх ажиллагааг шуурхай явуулах, хэргийг тал бүрээс нь бодитойгоор судлан шинжилсэний үндсэн дээр зохих шийдвэрийг гаргахад чиглэсэн мөрдөн байцаагчаас нэлээд ур чадвар, мэдлэг шаардсан ажиллагаа юм. Хэрэв мөрдөн байцаалтын ажиллагааны явцад мөрдөн байцаагч ямар нэгэн алдаа тухайлбал, нотлох баримтыг цуглуулахад цаг хугацаа алдах, хуулийн дагуу бэхжүүлэх явцад хайнга хандах нь тухайн хэргийн талаархи нотлох баримт үгүй болох нөхцөл бүрдэж улмаар нотлох баримтын чанараа алдах, цаашлаад гэмт этгээдэд хариуцлага хүлээлгэх боломж алдагдаж, хохирогчийн гомдол хангагдахгүй үлдэх ноцтой хор уршигт хүргэдэг бөгөөд энэ талын жишээ баримт амьдрал, практик үйл ажиллагаанд олноор тохиолдож байсан.

Онц ноцтой гэмт хэргийн мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд хэргийн газрын үзлэгээс эхлээд мөрдөн байцаалтын бүхий л ажиллагааны явцад прокурор анхнаас нь хяналт тавьж оролцдог¹. Энэ нь **нэг талаас** мөрдөн байцаагчаас явуулж байгаа мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд прокурорын зүгээс хяналт тавьж байгаа хэрэг боловч, **нөгөө талаас** цаад утга агуулгаараа мөрдөн байцаалтын ажиллагааг хууль ёсны дагуу явуулах, мөрдөн байцаагчийг хууль зөрчих, алдаа гаргахаас урьдчилан сэргийлэх, алдаа, зөрчил гарсан тохиолдолд тухай бүрт нь засаж залруулах боломжийг олгож байгаа чиг үүрэг бүхий үйл ажиллагаа юм.

в) мөрдөн байцаагчийн үйл ажиллагаанд гаргасан гомдол, мэдээллийг шалгах, түүний шалтгаан нөхцлийг олж тогтоох, шийдвэрлэх.

Мөрдөн байцаалтын ажиллагааны явцад мөрдөн байцаагч хууль зөрчсөн тухай болон түүний гаргасан шийдвэртэй санал нийлэхгүй, хүлээн зөвшөөрөхгүй байгаа тухайгаа байцаан шийтгэх ажиллагаанд оролцогч бичгээр гомдол, санал гаргах явдал олонтаа байдаг.

Энэхүү гомдол саналыг тухайн хэргийн мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд хяналт тавьж байгаа прокурорт болон прокурорын байгууллагад гаргах бөгөөд прокурор нь уг гомдол саналыг хүлээн авч хуулийн хугацаанд шалгаж шийдвэрлэн² гомдол гаргагчид хариу мэдэгдэх ёстой. Үүний тулд прокурор нь тухайн хэргийн мөрдөн байцаалтын ажиллагаа хууль ёсны дагуу явагдсан эсэх, гомдол, мэдээлэл үндэслэлтэй эсэх талаархи шалгалтыг явуулж гомдол гаргагчид хариу мэдэгдэх ба мөрдөн байцаагчийн үйл ажиллагаанд хууль зөрчсөн байдал тогтоогдсон гэж үзвэл гарсан зөрчлийн шалтгаан нөхцлийг тогтоож түүнийг засуулах талаар харъяа мөрдөн байцаах байгууллагад шаардлага бичиж хүргүүлдэг.

Иргэд, байгууллагаас ирүүлсэн гомдол, саналыг хүлээн авч зохих шалгалтыг хийж байгаа энэхүү ажиллагаа мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтаар дамжин хэрэгжиж байгаа нь түүний чиг үүргийн нэг хэлбэрийг тодорхойлж байна.

2. Прокурорын хяналт ба мөрдөн байцаах албаны даргын зүгээс эрүүгийн хэргийн мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд тавих хяналт, тэдгээрийн онцлог

Эрүүгийн хэргийн мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд прокурорын хяналт тавих эрхээс гадна мөрдөн байцаах албаны дарга өөрт олгогдсон эрх хэмжээний хүрээнд өөрийн шууд удирдлагад байгаа мөрдөн байцаагчийн шалгаж буй эрүүгийн хэргийн мөрдөн байцаалтын ажиллагааны явцад хяналт тавьж гагцхүү түүнийхээ тусламжтайгаар тухайн хэргийн мөрдөн байцаалтын ажиллагааны явц, байдлын талаар шаардлагатай бодит мэдээллийг олж авахаас гадна мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд хууль ёсыг хангуулах мөн өөрийн удирдлагад байгаа мөрдөн байцаагчийн ажил гүйцэтгэх чадварт үнэлэлт, дүгнэлт өгөх боломжийг өөртөө бий болгодог.

Мөрдөн байцаах албаны даргын эрүүгийн хэргийн мөрдөн байцаалтын ажиллагааг хангахад чиглэсэн эрх хэмжээний талаар эрдэмтэн судлаачид янз бүрийн байр сууринаас хандаж судлаж ирсэн бөгөөд **зарим нь** түүний хуулиар олгогдсон эрхийг хасаж, эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны оролцогч байхаас болиулж мөрдөн байцаагчийн эрүүгийн

¹ Монгол Улсын Ерөнхий прокурорын 2011 оны 2 дугаар сарын 16-ны өдрийн 32 тоот тушаалаар батлагдсан “Хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтын ажилд Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн заалтыг дагаж мөрдөх аргачилсан заавар”-т зааснаар иргэд, байгууллагаас аливаа гэмт хэргийн талаар цагдаагийн байгууллагад гомдол, мэдээлэл ирж бүртгэлд авагдаж шалгалтын ажиллагаа эхэлсэн цаг үеэс прокурор хяналт тавих бөгөөд онц ноцтой хэргийн талаархи гомдол мэдээлэлд хэргийн газрын үзлэгээс эхлэн биечлэн хяналт тавьж оролцох ёстой.

² Монгол Улсын ЭБШХ-ийн 112 дугаар зүйлийн 112.2. дах хэсэгт зааснаар гомдлыг хүлээн авснаас хойш 14 хоногийн дотор, нэмэлт материал шалгах буюу бусад арга хэмжээ авах бол ажлын 21 хоногийн дотор хянаж шийдвэрлэнэ.

хэргийн мөрдөн байцаалтын ажиллагааг бие дааж явуулах боломжийг олгох ёстой¹ гэсэн байр суурьтай байхад **нөгөө хэсэг нь** эсрэгээр харин ч түүний оролцоог нэмэгдүүлэх, эрх хэмжээг нь өргөжүүлэх нь зүйтэй² гэсэн байр суурьтай байдаг байна³.

Бүгд Найрамдах Беларусь Улсын эрдэмтэн В.П.Ашитко өөрийн судалгааны ажлын бүтээлдээ мөрдөн байцаах албаны даргын зүгээс эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаанд хэрэгжүүлэх чиг үүрийг (*эрх хэмжээг*) “Мөрдөн байцаагчийн үйл ажиллагаанд хууль ёс зөрчигдөхөөс урьдчилан сэргийлэх, зөрчигдсөн үйлдлийг шалгаж тогтоох, илрүүлэхэд чиглэсэн ЭБШХ-ийн заалт, шаардлагад нийцсэн үйл ажиллагаа юм” гэж тодорхойлсон байна⁴.

Тэгвэл Оросын эрдэмтэн В.М.Савицкий өөрийн бүтээлдээ “Мөрдөн байцаах албаны даргын эрх хэмжээ мөрдөн байцаах ажлын удирдлагаар дамжин хэрэгждэг ба харин мөрдөн байцаалтын ажиллагааны явцад мөрдөн байцаах албаны даргын зүгээс тавих хяналт нь энэхүү удирдлагын үйл ажиллагааны нэг хэлбэр⁵” гэж үзсэн байхад эрдэмтэн В.Я.Чеканов “Мөрдөн байцаах албаны даргын зүгээс хэрэгжүүлж байгаа байцаан шийтгэх ажиллагааны удирдлагын эрх хэмжээ, мөрдөн байцаалтын ажиллагааны явцад тавих хяналт нь хоорондоо харилцан хамаарал бүхий үйл ажиллагааны арга юм⁶” гэж тодорхойлсон байна.

Мөн Оросын эрдэмтэн А.А.Чувилев, В.В.Кальницкий нар энэхүү оролцогчийг байцаан шийтгэх ажиллагаанд бие даасан үйл ажиллагаа явуулдаг гэж үзэн түүний эрх хэмжээг:

- 1) мөрдөн байцаах албаны удирдлага;
- 2) мөрдөн байцаах албаны даргын зүгээс мөрдөн байцаалтынажиллагаанд хяналт тавих гэж зааглаж авч үзсэн байна⁷.

Харин Монгол Улсын ЭБШХ-ийн 29 дүгээр зүйлд мөрдөн байцаах албаны даргын гэмт хэргийг шалгах үед эдлэх эрх хэмжээг⁸ хуульчлан баталгаажуулж өгснөөс өөр энэ чиглэлийн тухайлбал, мөрдөн байцаах албаны даргын эрх хэмжээ, түүний удирдлага, зохион байгуулалт, мөрдөн байцаах албаны даргын зүгээс мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд тавих хяналт болон прокурорын хяналтын харилцан хамаарал, тэдгээрийн мөн чанар, нийтлэг ба онцлог байдлын талаар онолын үндэстэй авч үзсэн эрдэм шинжилгээ, судалгааны ажил огт хийгдээгүй байна.

Хуульд зааснаар мөрдөн байцаах албаны дарга өөрт оногдсон эрх хэмжээний хүрээнд мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд хяналт тавина гэж шууд заагаагүй ч түүний

¹А.М.Ларин. Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны зарчим ба хүний эрхийн баталгааг хандах тухай асуудал //Шүүхийн шинэчлэл: тайлан дүгнэлт, бодит байдал, хэтийн төлөв. Москва. 1990. 80 дахь тал, ОХУ-ын шүүхийн шинэчлэлийн үзэл баримтлал. Москва. 1992. 65-66 дах тал.

²С.Б.Россинский. Мөрдөн байцаах албаны даргын эрхийг өргөжүүлэх тухай асуудал: Бүх Оросын эрдэм шинжилгээний хурлын материал. 2004.02.19-2004.02.20. Москва: ОХУ-ын ДХЯамны Москвагийн их сургууль. 2004. 203-208 дах тал, Л.Я.Тарасова. Мөрдөн байцаах албаны даргын эрх: өчигдөр ба өнөөдөр: Нийгэм төр, сэтгүүл. 2009. №4. 109-113 дах тал.

³ Монгол Улсад Мөрдөн байцаах албаны даргын эрх хэмжээ, түүний хэрэгжилт, эрх зүйн зохицуулалтын талаар дагнан судалсан бүтээл хараахан байхгүй байна.

⁴В.П.Ашитко. Мөрдөн байцаах газрын даргын эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны хяналтын чиг үүрэг. хууль зүйн докторын диссертацийн ажил. Москва. 1996. 37 дах тал.

⁵ В.М.Савицкий. Байцаан шийтгэх ажиллагааны явцад тавих прокурорын хяналтын онолын асуудал. Москва. 1989. 30 дах тал.

⁶В.Я.Чеканов. Цагдаагийн байгууллагын Мөрдөн байцаах албаны бие даасан байдал ба түүний удирдлага. Саратов. 1990. 40 дэх тал.

⁷А.А.Чувилев, В.В.Кальницкий. Мөрдөн байцаах хэлтсийн даргын хяналт //Төр эрх зүй сэтгүүл. 1993. №4. 69-73 дах тал.

⁸ Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 29 дүгээр зүйлд хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах албаны дарга гэмт хэргийг шалгахад ижил эрх хэмжээтэй эрх эдлэхээр тусгасан байгаа нь учир дутагдалтай гэж үзэж байна. Учир нь бидний үзэж байгаагаар Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан хөнгөн гэмт хэрэгт хэрэг бүртгэлтийн ажиллагаа явуулж байгаа хэрэг бүртгэгчийн үйл ажиллагааг удирдан зохион байгуулах, түүний гүйцэтгэлд хяналт тавих эрх бүхий хэрэг бүртгэх албаны дарга нь Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн хүндэвтэр, хүнд, онц хүнд гэмт хэрэгт мөрдөн байцаалтын ажиллагаа явуулж байгаа мөрдөн байцаагчийн үйл ажиллагааг удирдан зохион байгуулж, мэргэжлийн удирдлагаар хангаж, түүний гүйцэтгэлд хяналт тавьж байгаа мөрдөн байцаах албаны даргатай ижил тэнцүү эрх эдлэж байгааг өөрчлөн тус тусад нь эрх зүйн зохицуулалтыг хийх нь зүйтэй юм.

дараах эрх хэмжээг мөрдөн байцаах албаны даргын зүгээс эрүүгийн хэргийн мөрдөн байцаалтын ажиллагааны явцад хяналт тавих эрх хэмжээ гэж үзэж болохоор байна. Үүнд:

- хэргийн материалтай биечлэн танилцах;
- байцаан шийтгэх тодорхой ажиллагаанд оролцох;
- мөрдөн байцаагчид бичгээр үүрэг, даалгавар өгч биелэлтийг хангуулах эрхийг

багтаан авч үзэж болох юм.

Нэгэнт судалгааны ажлын хамрах хүрээнд мөрдөн байцаах албаны даргын эрх хэмжээний тухай асуудал давхар хөндөгдсөн тул түүний хуулиар олгогдсон эрх хэмжээг хэрэгжүүлж байгаа үйл ажиллагааны зорилго, чиглэлээр нь зааглаж авч үзэх нь чухал гэж үзээд онолын хувьд:

1. мөрдөн байцаах албаны даргын эрүүгийн хэргийн мөрдөн байцаалтын ажиллагааг удирдан, зохион байгуулах эрх:

- мөрдөн байцаалтын ажиллагааг зохион байгуулалтын болон мэргэжлийн удирдлагаар хангах (ЭБШХ-ийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1.1.);

- гэмт хэрэг, түүнийг үйлдсэн этгээдийг олж тогтоох талаар шуурхай зохицуулалт хийх (ЭБШХ-ийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1.1.);

- мөрдөн байцаалт явуулах үүргийг нэг буюу хэд хэдэн мөрдөн байцаагчид даалгах (ЭБШХ-ийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1.2.);

- хэргийг нэг мөрдөн байцаагчаас нөгөө мөрдөн байцаагчид шилжүүлэх (ЭБШХ-ийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1.3.);

- шаардлагатай тохиолдолд мөрдөн байцаалтын ажиллагааг биечлэн явуулж, мөрдөн байцаагчийн эрх эдлэх (ЭБШХ-ийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1.4.);

- мөрдөн байцаалтын ажлын хэсэг байгуулах түүний бүрэлдхүүнийг өөрчлөх (ЭБШХ-ийн 183 дугаар зүйл);

- гэмт хэргийн талаархи гомдол мэдээллийг шалгах хугацааг 14 хүртэл хоногоор сунгах (ЭБШХ-ийн 171 дүгээр зүйлийн 171.2.).

2. мөрдөн байцаах албаны даргын зүгээс эрүүгийн хэргийн мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд хяналт тавих эрх:

- хэргийн материалтай биечлэн танилцах (ЭБШХ-ийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1.4.);

- байцаан шийтгэх тодорхой ажиллагаанд оролцох (ЭБШХ-ийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1.4.);

- мөрдөн байцаагчид бичгээр үүрэг, даалгавар өгч биелэлтийг хангуулах (ЭБШХ-ийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1.4.)

гэж хоёр үндсэн хэсэгт ангилж авч үзэх нь зүйтэй гэж үзэж байна.

Мэдээж мөрдөн байцаах албаны даргын мөрдөн байцаалтын ажиллагааг удирдан зохион байгуулах, мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд хяналт тавих эрх нь бие даасан эрх хэмжээнүүд боловч бие биенээсээ харилцан хамаарал бүхий нэг эрх нь нөгөө эрхээсээ хамааралтай эрх хэмжээнүүд байдаг. Тухайлбал, эрүүгийн хэргийн мөрдөн байцаалтын ажиллагааны явцад мөрдөн байцаах албаны дарга хэргийн материалтай биечлэн танилцсаны дараа мөрдөн байцаалтын ажиллагааны шаардлагаар эрүүгийн хэргийг нэг мөрдөн байцаагчаас нөгөө мөрдөн байцаагчид шилжүүлж болно. Энэ нь нэг талаар мөрдөн байцаалтын ажиллагааны явцад хяналтыг хэрэгжүүлж байгаа боловч нөгөө талаас мөрдөн байцаалтын ажиллагааны удирдлага, зохион байгуулалтыг хангаж байгаа хэрэг юм.

Тэгэхээр мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтын мөн чанарыг тодорхойлон гаргахын тулд **“Мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд тавих прокурорын хяналт нь мөрдөн байцаах албаны даргын зүгээс эрүүгийн хэргийн мөрдөн**

байцаалтын ажиллагааны явцад тавих хяналтаас ямар ялгаатай юм бэ? гэсэн асуулт зүйл ёсоор тавигдах ба энэ нь зөвхөн одоо яригдаж байгаа асуудал биш бөгөөд эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүйн онолын хүрээнд өнөөдөр ихээхэн маргаантай байсан хэвээр байна. Мэдээж энэ хоёр субъектын хуулиар олгогдсон эрх хэмжээний эрх зүйн зохицуулалтад олон нийтлэг зүйлүүд байгаа хэдий ч зарчмын олон ялгаатай зүйл байгаа нь тодорхой. Үүнийг авч үзвэл:

1) Мөрдөн байцаах албаны даргын зүгээс эрүүгийн хэргийн мөрдөн байцаалтын ажиллагааны явцад тавих хяналт, мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтын чиг үүрэг, ЭБША-г хэрэгжүүлэх явцад эзлэх байр суурь талаас нь авч үзвэл мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд тавих прокурорын хяналт нь эрүүгийн хэрэг бүрт хэрэгждэг, өөрөөр хэлбэл эрүүгийн хэрэг бүрийн мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд прокурор хяналт тавьдаг бол мөрдөн байцаах албаны дарга **зөвхөн шаардлагатай гэж үзсэн** эрүүгийн хэргийн материалтай биечлэн танилцаж мөрдөн байцаагчид мэргэжлийн туслалцаа, заавар зөвөлгөө өгч тухайн хэрэгт цаашид хийж гүйцэтгэх ажиллагааны талаар чиглэл өгдөг¹. Иймд зарим эрүүгийн хэрэг мөрдөн байцаах албаны даргын хяналтгүйгээр шууд прокурорт шилжих явдал байдаг. Өөрөөр хэлбэл мөрдөн байцаах албаны даргын зүгээс эрүүгийн хэргийн мөрдөн байцаалтын ажиллагааны явцад хяналт тавих эрх нь түүний сонголтоор хэрэгждэг бол мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд тавих прокурорын хяналт нь эрүүгийн хэрэг бүрт заавал хэрэгжих чиг үүрэг байдгаараа онцлог юм.

2) Объектын талаас нь авч үзвэл мөрдөн байцаах албаны даргын зүгээс эрүүгийн хэргийн мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд тавих хяналт нь зөвхөн өөрийн удирдлагад байгаа мөрдөн байцаагчийн гэмт хэргийг илрүүлэх, мөрдөн байцаах ажиллагааг хангуулах, хуулийн заалт, шаардлагын дагуу шуурхай явуулахад чиглэгдэх бол мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтын объект нь эрүүгийн хэрэгт мөрдөн байцаалт явуулж байгаа мөрдөн байцаагчийн аль нэгж, тасагт харьяалж байгаагаас үл хамаарч² мөрдөн байцаах байгууллага (албанаас)-ын бүх нэгж, тасгийн мөрдөн байцаагчийн үйл ажиллагаанд хууль ёсыг сахиулах, мөрдөн байцаалтын ажиллагаа хуулийн заалт, шаардлагад нийцэн явагдаж байгаа эсэхэд хяналт тавина. Өөрөөр хэлбэл **мөрдөн байцаах албаны даргын зүгээс тавих хяналт нь** өөрийн удирдлагад байгаа мөрдөн байцаагч нарын шалгаж буй эрүүгийн хэргийг илрүүлэх, мөрдөн байцаалтын ажиллагаагаар хэргийг тал бүрээс нь нотлох үйл ажиллагааг **хангахад** чиглэгдэх бол **мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд тавих прокурорын хяналт нь** мөрдөн байцаагчийн аль нэгж, тасагт харьяалагдаж байгаагаас үл хамааран мөрдөн байцаалтын ажиллагааны явцад хууль ёсыг **сахиулахад** чиглэгдсэн нийтлэг хяналт байна.

3. Мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд тавих прокурорын хяналт ба мөрдөн байцаах албаны даргын эрүүгийн хэргийн мөрдөн байцаалтын ажиллагааг зохион байгуулалт, мэргэжлийн удирдлагаар хангах чиг үүргийн харьцаа, онцлог

Прокурор нь эрүүгийн хэргийн мөрдөн байцаалтын ажиллагааны явцад хяналт тавихаас гадна мөрдөн байцаалтын ажиллагааг удирдах чиг үүргийг мөн хэрэгжүүлж байна. Тухайлбал, Монгол Улсын ЭБШХ-ийн 193 дугаар зүйлд “Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд хяналт тавих прокурорын бүрэн эрх”-ийг хуульчлан баталгаажуулж өгсөн ба үүний 193 дугаар зүйлийн 193.1.19. дэх хэсэгт хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын ажиллагааны үед хууль зөрчсөн хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагчийг

¹ Мөрдөн байцаах албаны дарга гол төлөв ээдрээ төвөгтэй, олны шуугиан, анхаарал татсан ноцтой гэмт хэргийн мөрдөн байцаалтын ажиллагааны явцад хэргийн материалтай танилцан хяналт тавьж, тодорхой ажиллагаанд биечлэн оролцож, бичгээр үүрэг даалгавар өгч, мэргэжил, зохион байгуулалтын удирдлагаар хангаж ажилладаг.

² Тухайлбал Нийслэлийн прокурорын газрын хяналтын прокурор УМБГ-ын хэлтсүүдийн мөрдөн байцаагчдын мөрдөн байцаалт явуулан шалгаж байгаа эрүүгийн хэрэг хяналт тавьж ажиллах ба үүнд мөрдөн байцаагчийн хэлтсийн харьяалал хамаарахгүй.

тухайн хэргийг цаашид мөрдүүлэхийг зогсоох эрхтэй байхаар тусгасан. Мөн хуулийн 195 дугаар зүйлийн 195 дугаар зүйлийн 3 дах хэсэгт “Мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын ажиллагаа хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу явагдаагүй, хуулийг ноцтойгоор зөрчсөн нь тогтоогдвол тухайн хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагчаар хэргийг цаашид мөрдүүлэхийг зогсоож, өөр хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагчид хэргийг шилжүүлэхийг хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт явуулах байгууллагад даалгах ба түүнийг заавал биелүүлнэ” гэж заасан байгаа нь **нэг талаас** мөрдөн байцаах албаны даргын эрүүгийн хэргийн мөрдөн байцаалтын ажиллагааг удирдлагаар хангах чиг үүрэгтэй давхцаж байгаа төдийгүй **нөгөө талаас** түүний өмнөөс удирдлагын үйл ажиллагааны эрхийг хэрэгжүүлж байна гэж үзэхээр байна.

Бидний үзэж байгаагаар прокурор зөвхөн хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах ажиллагаанд хууль хэрхэн биелүүлж байгаад хяналт тавих чиг үүрэг бүхий оролцогч. Үүний тулд дээр дурьдсан эрх хэмжээг¹ хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд хяналт тавих прокурорын эрх хэмжээнээс хасаж түүнийг зөвхөн мөрдөн байцаах албаны даргын эрүүгийн хэргийг зохион байгуулалт, мэргэжлийн удирдлагаар хангах эрх хэмжээнд авч үзэх нь чухал юм.

Ингэснээр **нэг талаас** прокурорын хяналтын үр нөлөө дээшлэхээс гадна **нөгөө талаас** мөрдөн байцаах албаны даргын удирдлагын чиг үүргээ хэрэгжүүлэхэд хөндлөнгийн оролцоо бага болж өөрийн эрх хэмжээг бодитоор, бусдаас үл хамааран хэрэгжүүлэх нөхцөл боломж бүрдэх төдийгүй мөрдөн байцаах ажиллагааны чанарт ч бодит үр дүн гарна гэж үзэж байна.

Судалгааны ажлын энэ бүлгийг нэгтгэн дараах санал, дүгнэлтийг дэвшүүлж байна.

1. Судлаачийн тодорхойлолт:

- Прокурор нь хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах байгууллагаас явуулж буй эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаанд хуулийн заалт хэрхэн хэрэгжиж байгаад хяналт тавих түүнчлэн шүүх хуралдаанд төрийн нэрийн өмнөөс улсын яллагчаар оролцох эрх бүхий албан тушаалтан.

- Мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд тавих прокурорын хяналт гэдэг нь Үндсэн хууль болон бусад хууль тогтоомжоор прокурорт (*прокурорын байгууллагад*) олгогдсон тусгай эрх хэмжээний нэг төрөл бөгөөд мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд оролцогчдын хуулиар олгогдсон эрх, эрх чөлөөг хангах, хүний эрх зөрчигдөхөөс урьдчилан сэргийлэх, зөрчигдсөн үйлдлийг таслан зогсоох, мөрдөн байцаалтын ажиллагааны явцад хууль ёсыг сахиулах, хууль ёс зөрчсөн үйлдлийг шалгаж тогтоох, түүнийг залруулах, мөрдөн байцаагчийн үйл ажиллагаанд гаргасан гомдол, мэдээллийг шалгах, түүний шалтгаан нөхцлийг олж тогтоох, шийдвэрлэх чиг үүрэг бүхий төрийн нэрийн өмнөөс хэрэгжүүлж байгаа үйл ажиллагаа.

2. Мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтын чиг үүрэг:

а) байцаан шийтгэх ажиллагаанд оролцогчдын хуулиар олгогдсон эрх, эрх чөлөөг хангах, хүний эрх зөрчигдөхөөс урьдчилан сэргийлэх, зөрчигдсөн үйлдлийг таслан зогсоох;

б) мөрдөн байцаалтын ажиллагааны явцад хууль ёсыг сахиулах, хууль ёс зөрчсөн үйлдлийг тогтоох, залруулах;

в) мөрдөн байцаагчийн үйл ажиллагаанд гаргасан гомдол, мэдээллийг шалгах, түүний шалтгаан нөхцлийг олж тогтоох, шийдвэрлэх.

¹ Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 193 дугаар зүйлийн 193.1.19. дэх хэсэг, мөн хуулийн 195 дугаар зүйлийн 195.3 дах хэсэгт заасан эрх хэмжээ

3. Прокурор эрүүгийн хэрэг бүрийн мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд хяналт тавьдаг бол мөрдөн байцаах албаны дарга зөвхөн шаардлагатай гэж үзсэн эрүүгийн хэргийн материалтай биечлэн танилцаж мөрдөн байцаагчид мэргэжлийн туслалцаа, заавар зөвөлгөө өгч тухайн хэрэгт цаашид хийж гүйцэтгэх ажиллагааны талаар чиглэл өгдөг.

4. Мөрдөн байцаах албаны даргын зүгээс эрүүгийн хэргийн мөрдөн байцаалтын ажиллагааны явцад хяналт тавих эрх нь түүний сонголтоор хэрэгждэг бол мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд тавих прокурорын хяналт нь эрүүгийн хэрэг бүрт заавал хэрэгжих чиг үүрэг.

5. Мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд тавих прокурорын хяналт нь мөрдөн байцаалтын ажиллагааны явцад хууль ёсыг сахиулахад чиглэгдэх бол мөрдөн байцаах албаны даргын зүгээс тавих хяналт нь эрүүгийн хэргийг илрүүлэх, мөрдөн байцаалтын ажиллагаагаар хэргийг тал бүрээс нь бодитойгоор нотлох үйл ажиллагааг хангахад чиглэгддэг байна.

6. Мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтын чанар, үр нөлөөг дээшлүүлэхийн тулд Монгол Улсын ЭБШХ-д энэ бүлэгт дурьдсан өөрчлөлтүүдийг оруулах нь зүйтэй гэж үзэж байна.